

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Georgische mythe

Verslag van

COWAP-congres ›Medea — Feminity,
motherhood, love and hate›
[Tbilisi, Georgië, 19-20 oktober 2018]

ROB VAN ZEGGEREN

De reden waarom dit congres, dat georganiseerd werd door de COWAP (Committee on Women and Psychoanalysis) in Tbilisi plaatsvond hing ten dele samen met de verwachting dat er door de geografische nabijheid een redelijk aantal deelnemers uit Turkije of Iran zouden komen. Dit bleek dan ook het geval. Dat ›Medea‹ als onderwerp van het congres werd gekozen ligt (oppervlakkig gezien) voor de hand: de mythe speelt ten dele in Colchis, een koninkrijk aan de oostkant van de Zwarte Zee dat de Grieken beschouwden als de rand van de aarde. Tegenwoordig is Colchis een deel van Georgië. Ik bezocht het congres vanuit mijn interesse in mythologie (ik las recent *Mythos* van Stephen Fry) en aangetrokken door de schoonheid van de natuur wilde ik Georgië verkennen. Met dit laatste begon mijn verblijf; ik werd al snel getroffen door het vele geweld dat dit land in de afgelopen eeuwen heeft gekend, het meest recente is het Georgisch-Russische conflict van enkele jaren geleden. Ik reisde door de Kaukasus waarbij hoog tussen de besneeuwde bergtoppen de begraafplaats te zien was van Duitse krijgsgevangenen uit de Tweede Wereldoorlog die hier tunnels hebben aangelegd. Verder zag ik de restanten van een militaire academie die in de Koude Oorlog werd gebruikt als dekmantel voor de fabricage van vliegtuigen, diep onder de grond. In de avonduren las ik *Het achtste leven* van Nino Haratischvili, een familie-epos dat zes generaties omspant tussen 1900 en nu. In dit boek komt onder meer het geweld van Stalin en Beria (beide Georgiërs) naar voren. Beria

verkrachtte en vermoordde vele vrouwen. Daarnaast wordt een van de hoofdpersonen gedwongen geaborteerd en wordt de baarmoeder verwijderd als straf, omdat ze omging met een Georgiër die voor Duitsland koos en in de laatste oorlogsdagen op Texel vocht tegen de geallieerden (de daders waren vrouwen). Na deze realiteit bezocht ik twee dagen in alle rust het congres over een mythe van enkele duizenden jaren geleden. Ik moest hierbij denken aan Bettelheims *Het nut van sprookjes*, waarin hij beschrijft hoe sprookjes helpen het onbewuste te integreren in het bewuste leven.

In de introductie van het congres werd gesteld dat Medea een mythische figuur is, een archetype waarin het beeld van Medea een krachtige, almachtige, pre-oedipale godin-moeder is, die wordt verdrongen in het onbewuste van ieder mens.

In het kort de mythe: de tragedie van Euripides die voor het eerst in 431 voor Christus in Athene werd opgevoerd gaat over Jason en de Argonauten die vanuit Griekenland een zeereis maken naar Colchis om het gulden vlies te veroveren. Met behulp van Medea, een tovenaars die verliefd wordt op Jason, komt het gulden vlies in handen van Jason. Medea verradt hierbij haar vader en doodt haar broer. Jason en Medea vertrekken naar Griekenland waar Jason van plan is met Creusa, de dochter van de koning Creon in Korinthe, te trouwen. Medea zendt de nieuwe echtgenote van Jason een betoverde jurk die vlamvat en zowel Creusa als haar vader koning Creon het leven kost. Daarna doodt ze de twee zoons die ze met Jason had.

De lezingen kunnen in twee groepen worden verdeeld: aan de ene kant die die het karakter van Medea betreffen, terwijl andere verband leggen tussen de mythe en hedendaagse fenomenen als de vluchtelingen-crisis. Zo liet Marianne Leuzinger-Bohleber zien dat de Medeafantasie veel voorkomt bij vrouwen die getraumatiseerd in een Duits opvangcentrum voor vluchtelingen verblij-

ven (Medea is een immigrante in Griekenland, het land dat ze later weer ontvlucht). In haar lezing over angst voor geweld door vrouwen bespreekt Elizabeth Skale kenmerken van vrouwelijk geweld. Ze noemt als eerste de meest voorkomende: dat is het geweld gericht tegen zichzelf, vooral tegenover het eigen lichaam, hetgeen zich uit in anorexia, automutilatie en dergelijke. Verder beschrijft ze dat het doden van kinderen vlak na de geboorte (neonaticide) veelal om sociale redenen gebeurt. Infanticide en filicide hangen vaak samen met psychotische stoornissen bij de vrouw. Kenmerkend voor vrouwelijk geweld is dat het heimelijk gebeurt, omdat het tegen het eigen lichaam is gericht, of tegen de kinderen, binnen het gezin. Dit in tegenstelling tot mannen die openbare delicten plegen. Dan noemt ze het opvallend dat in de statistieken van Oostenrijk in 2017 seksuele delicten via internet vooral door jongeren en vrouwen worden begaan. Rossella Valdrè besprak in haar lezing narcistische partnerrelaties aan de hand van enkele hedendaagse romans. Medea's karakter werd onder de loep genomen door Khatura Ivanishvili. Het viel haar op dat in de verschillende versies van de mythe de moeder onduidelijk blijft. Medea is de kleindochter van Helios, de zonnegod, en van een priesteres Hecate, de godin van het nachtleven, verbonden aan een cultus rondom de maan. Endel Talvik besprak twee femmes fatales in de Griekse mythologie: Medea en Circe. Daarnaast vermeldt hij de Gorgonen die nog gevaarlijker waren, maar die vaak niet werden beschouwd als vrouwen. Circe kon mannen veranderen in dieren en Gorgonen konden mannen veranderen in steen. Over Medea zegt hij dat ze verliefd werd op een man die volledig anders was dan haar vader. Het was een buitenlander die een andere taal sprak, een andere denkwijze had, niet een koning was en bovendien onderdanig en vriendelijk was, en afhankelijk van Medea. Ze gaf haar familie op om met hem

verder te leven. Toen Jason haar bedroog werd de Gorgoon in haar wakker. Zoals ze haar broer had vermoord, was ze ook bereid haar zoons te doden uit wraak. Teleurstellingen in narcistische verwachtingen leidden tot een ontbranden van een narcistische woede.

Hierna kwam een lezing van Rusudan Tsanava, een letterkundige bij het instituut van Georgische literatuur aan de staatsuniversiteit van Tbilisi. Zij beschrijft dat de moeder-godin androgyn is in de oudheid en dat het symbool van de godin gerelateerd is aan de schijngestalten van de maan.

Verder bezocht ik een inspirerende workshop van Jaap Ubbels, die mede vanuit de filosofie van Louis Althussers freudo-marxistische benadering enkele klinische vignetten presenteerde. Dit leidde tot levendige discussies over het onderwerp.

Het congres maakte op mij een weinig samenhangende indruk; verbanden tussen lezingen werden nauwelijks gelegd en er was weinig discussie. De evaluatie over het geheel was voor mij niet helder.

Tot slot: het viel me op dat de referenten uit Oost-Europa (zeker uit de vroegere Sovjet-Unie) het over het karakter van Medea hadden, terwijl anderen meer spraken over het leed in de realiteit. Ik vroeg me af of dit zou kunnen samenhangen met het geweldddige verleden uit de Sovjettijd (en recenter), dat nog niet verwerkt is. Met andere woorden: dat waar niet over gesproken werd is wellicht te beladen om het een naam te geven. In een land waar de Militaire Hoofdweg al eeuwenlang een belangrijke verkeersader is en het portret van Stalin je in souvenirwinkels aankijkt, word je steeds geconfronteerd met agressie. Zoals ook in een roman als het hierboven geschetste *Het achtste leven*, en zoals ik waarnam tijdens mijn rondreis. Met geen woord is hierover op het congres gesproken. Sprookjes en mythen helpen hopelijk dit verleden te verwerken. Dit zal menig psychoanalyticus bekend in de oren klinken.

Literatuur

- BETTELHEIM, B. (1980). *Het nut van sprookjes*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- FRY, S. (2018). *Mythos. De Griekse mythen herverteld*. Amsterdam: Thomas Rap.
- HARATISCHWILI, N. (2017). *Het achtste leven*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact.

De psyche en de beeldende kunst

Verslag van

Singer symposium ›Intimiteit en de psyche‹
[Laren, Singer museum, 30 november 2018]

ELLY BOLIJN

Enthousiast geraakt door de titel van dit symposium en door de keuze voor een bijzondere locatie, met een bezoek aan de tentoonstelling over impressionisten, trad ik deze dag nieuwsgierig tegemoet. Het vermogen om intieme relaties aan te gaan is een kenmerk van psychische gezondheid en beschermt tegen psychopathologie. In de therapeutische praktijk is het een voorwaarde voor het opbouwen van vertrouwen binnen de behandelrelatie. Intimiteit — of het gebrek eraan — is regelmatig basisthema van de behandeling zelf. Problemen met intimiteit kunnen voortkomen uit verstoorde hechting en werken lang en diep door in relaties.

Martin Appelo begint als eerste spreker met *Echo's uit het verleden, relationele gevolgen van slecht gedoseerde oersoep*. Onder ›oersoep‹ verstaat hij de vroege ouder-kindinteractie, nodig voor een veilige hechting. Slecht gedoseerde oersoep leidt tot wantrouwen in de primaire verzorgers en een steeds terugkerende FFF-reactie (*flight-fight-freeze*). De spreker vraagt aandacht voor die specifieke groep van ernstig beschadigden, met name

diegenen met een gedesorganiseerde en vermijdende gehechtheid, die niet meer resoneren op zorg. Hij illustreert dit met de ons wel bekende scènes uit de film *Paris Texas* en *Festen*. De dag is nauwelijks begonnen of we krijgen al een ontnuchterende *take-home message* mee: maak de werkelijkheid voor deze groep van cliënten niet mooier dan deze is. Voor hen is echte intimiteit niet meer mogelijk. Psychotherapie dient dan eerder te gaan om het leren omgaan met deze werkelijkheid.

Frans Schalkwijk neemt ons vervolgens mee naar het thema schaamte, de basis van vrijwel alle intimiteitproblemen. Het wordt een positiever, intiem betoog. In de basale drijfveren tot menselijk contact spreekt hij, naast FFF als reactie, ook van zoekstelsel woede, lust, zorg en spel; manieren om het intense verlangen om iets met de ander te willen, na te streven. Dit wordt ook zichtbaar en voelbaar in het therapeutisch contact. Intimiteit wordt vertaald als vooral lichame-lijk. Eerst als sensualiteit, later als de schaamte haar intrede doet, verschuivend naar seksualiteit. Denk aan het moment dat het kind speelt met eigen genitaliën, en de ouder wegstijgt. Door dit niet spiegelen van de ouder registreert het kind: ›Hé, dit is dus anders‹. Schaamte in tegenstelling tot schuld is meer lichamelijk en overvalt. Voor schaamte is de ander niet nodig, maar die aanwezigheid van de ander versterkt het gevoel wel.

In therapie zijn roept per definitie schaamte op, en schaamte is een grote bron van weerstand. Als therapeut is het de kunst aan te sluiten bij, compassie te krijgen voor het kind dat de cliënt was. Het is niet te sturen dat intimiteit ontstaat in de therapiekamer. Het is een hopen dat er momenten van intimiteit ontstaan. Op die momenten van ontmoeting is het de uitdaging als therapeut te zwijgen, ›het er te laten zijn‹. Als het toch woorden krijgt, een menselijke fout die ook de spreker in zijn werk als therapeut over-